

Kurssi 6: Pakolaisuuden ja siirtolaisuuden haasteet

Luku 1: Turvapaikka ja siirtolaisuus

Seuraava harjoitus kestää 60 min ja koostuu kahdesta osasta.

Harjoitus 1, osa 1 – 30 min

Osanottajat jaetaan neljään neljän tai useamman henkilön ryhmään – yli kuuden hengen ryhmät eivät ole parhaita mahdollisia osallistumismahdollisuuksien kannalta.

Näille neljälle ryhmälle annetaan seuraavat määritelmät ja heitä pyydetään kirjoittamaan tarina, jonka kertojana on henkilö, joka sopii heille annettuun määritelmään.

Ohjaaja lukee seuraavan esimerkin kertomatta, mihin kategoriaan se kuuluu:

‘Tulin tähän leiriin lähes vuosi sitten poikani Isakin ja tyttäreni Jebeilan kanssa. Kävelimme koko matkan, kantaen suurimman osan matkasta Isakia, joka on nyt 5-vuotias. Jebeila on nyt 13. Hän on aina avulias, eikä valittanut kävelymatkasta. Kotona meillä oli neljä aasia, mutta ne vietiin meiltä, kun sotilaat tulivat.

Mieheni lähti kaupunkiin etsimään töitä. Hän lähti sinne, koska täällä, missä me oleilimme, ei ole töitä tarjolla. Lisäksi hallituksemme sotilaat tappoivat tuolloin miehiä meidän kotiseudultamme, ja kaupungissa oli turvallisempaa. Hän on lähettänyt viestejä, mutta hän ei ole palannut tänne, vaikka uskon, että hän tietää, missä me olemme.’

Vihjeitä ovat: tekstissä ei mainita rajan ylitystä, henkilöt ovat selvästi joutuneet lähtemään kotiseudultaan, nainen puhuu ”hallituksemme sotilaista” ja ”meidän kotiseudustamme”.

MÄÄRITELMÄT RYHMÄTYÖTÄ VARTEN

1) **Pakolainen** on henkilö ‘jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta, oleskelee kotimaansa ulkopuolella ja on kykenemätön tai sellaisen pelon johdosta haluton turvautumaan sanotun maan suojaan’ -1 Artikla, Pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus vuodelta 1951 (UNHCR 2007)

2) **Turvapaikanhakijat** ovat henkilöitä, jotka ovat siirtyneet kansainvälisen rajan yli etsimään suojelua vuoden 1951 yleissopimuksen perusteella, mutta joiden pakolaisstatuksesta ei ole vielä päätetty.

3) Guiding Principles on International Displacement –asiakirja määrittelee **sisäiset pakolaiset, internally displaced persons (IDPs)** ‘henkilöinä tai ryhminä, jotka on pakotettu tai joutuvat pakenemaan tai jättämään kotinsa tai tavalliset asuinsijansa, erityisesti aseellisen konfliktin, yleisen väkivallan, ihmisoikeusloukkausten tai luonnon- tai ihmisten aiheuttamien katastrofien seurauksena tai niiden vaikutusten välttämiseksi, ja jotka eivät ole ylittäneet kansainvälisesti tunnustettua valtioiden välistä rajaa. (OCHA Guiding Principles on Internal Displacement 2001)

Kurssi 6: Pakolaisuuden ja siirtolaisuuden haasteet

4) **Siirtolainen** on 'kuka tahansa henkilö, joka asuu väliaikaisesti tai pysyvästi maassa, jossa hän ei syntynyt, ja jolle on muodostunut merkittäviä sosiaalisia siteitä tähän maahan' (UNESCO). Siirtotyöläinen on henkilö, joka aikoo suorittaa, suorittaa tai on suorittanut jotakin työtä tai tehtävää palkkiota vastaan maassa, jonka kansalainen hän ei ole (2 artikla, UNGA 1990). Maailmanlaajuisesti lähes 50 % siirtolaisista on naisia (UNDESA 2008).

Fasilitaattori kerää tarinat ja pyytää neljä vapaaehtoista, yhden kustakin ryhmästä. Kukin vapaaehtoinen esittelee ryhmänsä keksimän tapauksen kolmelle muulle ryhmälle, joiden tulee tunnistaa esitellyn henkilön status. (He luonnollisesti tietävät, että kyseessä ei ole se status, jota he itse ovat pohtineet, joten heidän pitää valita kolmen vaihtoehdon välillä).

Harjoitus 2, osa 2 - 30 min

Kaikki osanottajat palaavat ryhmiin, ja heille annetaan seuraava kuvaus:

Olet juuri palannut töistä kotiin, kun hyvä ystäväsi soittaa ja haluaa nähdä sinut välittömästi – hän ei halua puhua asiasta puhelimesta. Tapaatte läheisessä puistossa, ja hän varoittaa sinua, että poliisit aikovat hyökätä kotiisi ja vangita sinut yöllä, koska he ovat epäluuloisia klinikasta, jota olet pyörittänyt turvapaikanhakijoille, joiden hakemukset ovat epäonnistuneet. He epäilevät sinua avunannosta viimeaikaisiin protesteihin, jotka kääntyivät väkivaltaisiksi. Ystäväsi sanoo, että he aikovat tehdä sinusta esimerkin, jotteivät muut auttaisi heitä, ja että sinun kannattaisi lähteä välittömästi. Perheesi on onnaksesi lomalla ulkomailla. Tiedät paikan, johon voit mennä ja jossa uskot olevasi turvassa. Ystäväsi kuitenkin kehottaa sinua jättämään autosi ja olemaan aiheuttamatta huomiota liian suurella matkatavaramäärällä.

MITÄ OTTAISIT MUKAASI?

Jokainen ryhmä tekee listan fläppipaperille.

10 minuutin jälkeen paperit kiinnitetään seinälle, ja tuloksia vertaillaan.

Fasilitaattori: kiinnittää huomiota hankaluuksiin, joita ihmisillä voi olla päättäessään välttämättömistä tarvikkeista (passi, dokumentit, luottokortit, vaihtovaatteet, lämmin takki), siihen mitä he ehkä jättäisivät taakseen välttääkseen ongelmia (asiakirjat, päiväkirjat), ja siihen mitä he ehkä haluaisivat ottaa mukaan (valokuvat, arvoesineet, perheen koira).

Kurssi 6: Pakolaisuuden ja siirtolaisuuden haasteet

Luku 2: Siirtolaisen matka ja elämä leirissä

Harjoitus 2, osa 1 – laskelma

Karkea kuolleisuusaste, Crude Mortality Rate (CMR)

Määritelmä: Koko populaation kuolleisuus, sisältäen molemmat sukupuolet ja kaikki ikäryhmät. CMR voidaan esittää erilaisille väkiluvuille ja ajanjaksoille, mutta yleisin versio humanitaarisissa tilanteissa on kuolleiden lukumäärä 10 000 ihmistä kohti päivässä.

Yleisimmin katastrofeissa käytetty laskukaava:

$$CMR = \left| \frac{\text{Kuolleiden määrä ajanjaksolla}}{\text{Koko väkiluku x päivien määrä}} \right| \times 10\,000$$

Kysymys

Saat käyttöösi seuraavat tiedot pakolaisleirin eri alueilta ko. päivämäärinä. Leirin kokonaisväkiluku on 21 000. Mikä on leirin karkea kuolleisuusaste tällä ajanjaksolla? Kiinnittäkö jokin asia huomiosi yhdeltä leirin alueelta?

<i>Alue</i>	<i>Kuolleet, > 5-vuotiaat</i>	<i>Kuolleet, < 5-vuotiaat</i>
pohjoinen alue	4	6
eteläinen alue	3	7
itäinen alue	6	10
läntinen alue	12	5

Itäisellä alueella on korkeampi aste aikuisten osalta, mikä voisi saada epäilemään siellä esiintyvän koleran kaltaista sairautta, joka vaikuttaa aikuisiin yhtä paljon kuin lapsiinkin. Fasilitaattori tarkistaa, että kaikki saavat vastaukseksi 4,21.

$$\left(\frac{53 \text{ kuollutta ajanjaksolla}}{21\,000 \times 6 \text{ päivää}} \right) \times 10\,000 = 4,21$$

Harjoitus 2, osa 2 - roolileikki: ripulin ehkäisemishjelma

Osanottajat muodostavat neljä ryhmää. Jokaiselle ryhmälle annetaan kuvaus siitä, mitä tietty henkilö ajattelee ennen tapaamista, joka on järjestetty päättämään, miten kaupungissa lisääntyviä ripulitapauksia vastaan voitaisiin taistella. Tapaamisessa päätetään, miten tapaamiseen osallistuvan järjestön tarjoamaa rahoitusta ja muuta apua voitaisiin käyttää. Jokaisen ryhmän tulisi nähdä vain yksi kuvaus.

Yksi henkilö jokaisesta ryhmästä toimii vapaaehtoisena tarkkailijana.

Kurssi 6: Pakolaisuuden ja siirtolaisuuden haasteet

Ryhmät keskustelevat ja käsittelevät tätä kuvausta 10 minuutin ajan valmistautuessaan tapaamiseen; tänä aikana he voivat pyytää fasilitaattorilta lisätietoja.

Huom. Fasilitaattorin täytyy kyetä tarjoamaan lisätietoja tilanteesta johdonmukaisesti.

Jokainen ryhmä valitsee edustajan tapaamiseen lähetettäväksi. Muut ryhmän jäsenet toimivat neuvoa antavana taustaryhmänä ja heitä voidaan konsultoida koska vain. Tapaamisen aikana osanottajien on pysyttävä rooleissaan.

Taustaa: kaupunki kärsii liikakansoituksesta, koska sinne on saapunut paljon sisäisiä pakolaisia maaseudulta. Monien ihmisten on ostettava vetensä, ja sanitation taso on riittämätön. Roskia kerätään pois vain ajoittain. Paikalliset palvelut ovat yrittäneet selviytyä kasvaneesta väestömäärästä ja ovat saaneet jonkin verran kansainvälistä apua. Kaupungissa on ollut yleistä turvattomuutta viimeisen kahdeksan vuoden ajan, ja yksi varsinainen taistelujakso.

Roolit:

Paikallisen klinikan ylihoitaja

Olet ollut tehtävässäsi 15 vuotta. Olet nähnyt kahden kansainvälisen järjestön saapuvan paikalle ja perustavan omat klinikkansa – he kävivät tapaamassa sinua vain silloin, kun heidän täytyi ohjata joku hoitoosi. Järjestöt ovat nyt lähteneet.

Palkkojen reaaliarvo on laskenut radikaalisti ja laitteistonne on vanhaa. Toivoisit kovasti saavasi rahoitusta paikalla olevalta järjestöltä, mutta olet silti hieman huolissasi siitä, minkä verran he sekaantuisivat työhösi.

Kansainvälisen järjestön terveysprojektin johtaja

Tämä on ensimmäinen työtehtäväsi kyseisessä maassa, mutta olet työskennellyt yhdessä vastaavassa tilanteessa toisaalla. Olisit toivonut suurempaa budjettia projektille, mutta järjestön pääkonttori ei voinut sellaista tarjota.

Olet kuullut kansallisista terveyspalveluista monenlaista, sekä pahaä että hyvää. Olet puhunut niiden järjestöjen kanssa, jotka ylläpitivät kaupungissa terveysasemia aiemmin, etkä ollut vakuuttunut tavasta, jolla he hoitivat asioita.

Paikallisten asukkaiden komitean edustaja

Olet asunut tässä kaupunginosassa koko elämäsi. Käsityksesi mukaan kaikki tietävät, että terveydenhuoltohenkilöt tekevät lujasti töitä, mutta jonot ovat pitkiä, ja lääkkeitä ei useinkaan ole saatavilla. Olet vaikuttanut siitä, että järjestön edustaja tuli puhumaan sinulle, ja että sinut on kutsuttu tähän tapaamiseen.

Olet hieman hermostunut mutta aiot määrätietoisesti esittää seuraavat näkökohdat: yhteisön jäsenten on saatava tarvitsemansa lääkkeet, kun he tulevat klinikalla, varsinkin antibiootit, ja heidän ei pitäisi joutua jonottamaan yli tuntia.

Kurssi 6: Pakolaisuuden ja siirtolaisuuden haasteet

Alueesta vastaava virkamies Terveysministeriöstä

Olet saanut hiljattain ylennyksen ja olet nyt innokas todistamaan, että pystyt suoriutumaan uudesta tehtävästäsi. Olet koettanut saada järjestön edustajaa korottamaan budjettia, mutta turhaan. Sinulla on toinen tapaaminen tunnin kuluttua ja pelkäät, että saatat myöhästyä siitä.

Iloitset tämän klinikan saamista rahoituksesta, mutta huolehdit samaan aikaan muiden klinikoiden työntekijöiden reaktioista, kun he kuulevat tästä, etkä ole oikein varma, miksi järjestö valitsi juuri tämän klinikan. Erityisesti olet huolissasi varojen käyttämisestä palkkojen korottamiseen. Haluat varmistaa, että järjestö seuraa kansallisia suosituksia.

Tapaamisen jälkeen tarkkailijat antavat palautetta. Fasilitaattori käyttää tämän tilaisuuden hyväksi pohtiakseen laajemmin olemassa olevien rakenteiden hyväksikäyttämisen hyviä ja huonoja puolia tällaisessa tilanteessa.

Harjoitus 2, osa 3 – aivoriihi

Klinikka sai rahoituksen, ja sen myötä palveluiden taso on parantunut ja odotusajat lyhentyneet.

Työntekijöiden tapaamisessa useat työntekijät tuovat esiin huolta näkemiensä perheväkivaltatapausten lisääntymisestä. Useimmat naisista näyttävät tulevan alueelta, jossa on paljon sisäisiä pakolaisia. Ylihoitaja kutsuu koolle erityisen tapaamisen keskustelemaan siitä, mitä asialle voitaisiin tehdä; hän ehdottaa, että järjestöltä pyydetään rahoitusta.

Pohtikaa yhteisessä aivoriihessä:

- a) mitä yrittäisitte tehdä asialle
- b) mihin tarkoitukseen pyytäisitte rahoitusta.

Kurssi 6: Pakolaisuuden ja siirtolaisuuden haasteet Luku 3: Uuteen ympäristöön sopeutuminen

Harjoitus 3 – lainsäädäntöharjoitus

Seuraavat EU-direktiivien ja –lakien otsikot ja sisältölyhennelmät kirjoitetaan erillisille paperilapuille (yhteensä 18 lappua). Ne sekoitetaan ja asetetaan lattialle. Osanottajien on yhdistettävä otsikot sisältöihin ja kiinnitettävä laput seinälle.

Dublinin (I) sopimus 1990

Turvapaikkahakemukset pitää käsitellä ensimmäisessä EU-maassa, johon turvapaikanhakija saapuu.

Amsterdamin sopimus 1997

Edisti liikkumisen vapautta jäsenmaiden välillä ja vahvisti ulkoisten rajojen valvontaa. EU-valtiot sitoutuivat turvapaikkojen hallinnointiperiaatteisiin. Asetetut vähimmäisvaatimukset tuli saavuttaa vuoteen 2004 mennessä, sisältäen vastaanotto-olosuhteiden vaatimukset, väliaikaisen suojelun, sekä vastuun ottamisen perheen yhdistämisvaateiden käsittelystä ja turvallisten kolmansien maiden listaamisesta.

Tampere 1999

Piti yllä vuoden 1951 yleissopimuksen periaatteita, edisti yhteistyötä pakolaisten lähtömaiden kanssa ihmisoikeus- ja kehityskysymyksissä, ja asetti erityistä painoarvoa pakolaisten integroitumiselle maahan, johon he olivat paenneet.

Minimum Standards for the Reception of Asylum Seekers. Neuvoston direktiivi 2003/9/EC

Asetti turvapaikanhakijoiden vastaanottamiselle EU:ssa vähimmäisvaatimukset, jotka katsottiin riittäviksi varmistamaan 'ihmisarvon mukainen elämisen taso ja vertailukelpoiset elinolosuhteet kaikissa jäsenmaissa'.

Dublin II –asetus, Nro 343/2003

Tämä asetus korvasi vuoden 1990 Dublinin sopimuksen ehdot Euroopan yhteisön lainsäädännöllä. Sen tavoite oli määrittää mahdollisimman nopeasti se jäsenvaltio, joka on vastuussa turvapaikkahakemuksesta, asettaa kohtuulliset aikarajat jokaiselle tämän valtion määrittämisen vaiheelle, ja estää turvapaikkamenettelyjen väärinkäytökset useita hakemuksia tekemällä.

Haag 2004

Sopi EU:n yhteisestä toimintatavasta suhteessa lähtömaatiin, yhtenäisestä menettelystä vaateiden käsittelyssä ja yhteisistä standardeista maasta poistamiseen liittyen.

Qualification Directive, Neuvoston direktiivi 2004/83/EC

Asetti vähimmäisvaatimukset kolmansien maiden kansalaisten tai kansalaisuudettomien henkilöiden edellytyksille saada pakolaisen tai muutoin kansainvälistä suojelua tarvitsevan henkilön status ja myönnetyn suojelun sisällölle.

Kurssi 6: Pakolaisuuden ja siirtolaisuuden haasteet

Asylum Procedures Directive, Neuvoston direktiivi 2005/85/EC

Asetti vähimmäisvaatimukset jäsenvaltioiden toimintatavoille pakolaisstatuksen myöntämisessä ja pois vetämisessä.

EURODAC

EU:n kattava tietokanta kaikkien turvapaikkaa hakeneiden sormenjäljistä, jonka tarkoitus on vähentää moninkertaisia hakemuksia.

Kun kaikki ovat tyytyväisiä otsikoiden ja sisältöjen yhdistelmiin, kaksi osanottajista siirtyy seisomaan valitsemansa sopimuksen tai direktiivin viereen. Heidän tulee tämän jälkeen kuvailla, mitä käytännön seurauksia sillä olisi turvapaikanhakijalle, joko turvapaikan hakemisen aikana tai jos hakemus hylätään.

Fasilitaattori tarttuu kaikkiin 'väärin yhdistelmiin' ja varmistaa, että niiden pääsisällöt tulevat käsitellyiksi.

Harjoitus 4 – Toisen kokemukset

Ryhmä pohtii seuraavaa kuvausta, joka kirjoitetaan paperille seinälle:

"'Toinen' on jotakin muuta kuin minä. Se voi olla yksilö, mutta usein se on ryhmä, 'he' vastakohtana 'meille'. On väitetty, että se ketä ja mitä 'Toiset' ovat, on kiinteässä yhteydessä ajatuksiimme siitä, ketä ja mitä 'me' olemme. 'Me' käytämme 'Toista' määrittelemään itseämme. Ymmärrämme itseemme suhteessa siihen, mitä me emme ole." (Kitzinger & Wilkinson 1996:8)

Jokainen osanottajat kirjoittaa nimettömästi paperilapulle yhden seuraavista asioista:

- ketä he tällä hetkellä pitävät 'Toisena'
- mitä heidän mielestään pitäisi tehdä 'Toisiin' kohdistuvan syrjinnän ehkäisemiseksi.

Fasilitaattori kerää paperilaput ja sekoittaa ne. Ne jaetaan uudelleen, ja palautetaan fasilitaattorille jos joku sai omansa uudelleen.

Jokainen ryhmän jäsen lukee sitten saamansa paperin ja:

- koettaa ymmärtää, miksi tätä ihmistä voitaisiin pitää 'Toisena', tai
- kertoo mielipiteensä siitä, olisiko tarjottu ehdotus syrjinnän ehkäisemiseksi hyvä ajatus vai ei. Jos ei, mikä voisi toimia paremmin.

Lopuksi paperilaput yhdistetään toisiinsa: Osanottajat pohtivat, voitaisiinko joitain ehdotetuista toimintamuodoista käyttää ehkäisemään syrjintää, joka kohdistuu joidenkin osanottajien 'Toisina' pitämiin ihmisiin.

Kurssi 6: Pakolaisuuden ja siirtolaisuuden haasteet

Niiden 'Toisten' osalta, joille ei löydy sopivaa toimintaehdotusta, pohditaan, mitä voitaisiin tehdä tuntemuksille, jotka tekevät heistä joidenkin mielessä 'Toisia'.

Huomio fasilitaattorille: tämä voi olla melko 'raskas' harjoitus. Saattaa olla hyvä ajatus puhua parin osanottajan kanssa etukäteen ja sopia, että mukaan sisällytetään joitain kevyempiä 'Toisten' ryhmiä, esimerkiksi punatukkaiset tai sinisilmäiset ihmiset.

Kurssi 6: Pakolaisuuden ja siirtolaisuuden haasteet

Luku 4: Terveystyötä tekevien etiikka ja itsehoito

Harjoitus 4 – Interaktiivinen roolileikki: paineen alla

Yhdelle vapaaehtoiselle ryhmästä annetaan kuvaus siitä, mitä hän ('henkilö') tuntee (A). Hänelle annetaan aikaa pohtia asiaa ja esittää fasilitaattorille mieleensä nousevia kysymyksiä.

Samaan aikaan loppuryhmälle ('kollegat') annetaan kuvaus havainnoista, joita he ovat tehneet kyseisestä henkilöstä (B). Myös heille annetaan aikaa lukea kuvaus ja esittää kysymyksiä.

Henkilö ja kollegat eivät näe toistensa kuvauksia.

A: henkilö

Työskenneltyäni 17 vuotta turvapaikanhakijoiden parissa aloin huomata kammoavani töihin menemistä. Pidin tätä hyvin omituisena, sillä rakastin työtäni. Vaikka olikin usein vaikeaa kuulla surullisia tarinoita ja hirvittäviä asioita, joita ihmiset olivat kokeneet, koin usein inspiroituvani ihmisistä, joiden kanssa työskentelin, ja ainakin tunsin tekeväni jotain asioille. Ensin ajattelin flunssan iskeneen, kun kaikki tuntui olevan ponnistelun takana. Mutta sitten en saanut enää unta, enkä päässyt irti työasioista. Aloin myös inhota työtovereitani, jotka näyttivät voivan hyvin ja olevan kohtuuttoman iloisia. Tuntui, että he kyselivät "onko kaikki hyvin?" vähän liikaakin. Sanoin aina kyllä, ja he jättivät minut rauhaan.

Tänä aamuna, kun tyttäreni pudotti maitolasin, hyppäsin pystyyn ja huusin hänelle. En koskaan tee sellaista. Pyysin anteeksi ja halasin häntä, mutta hän oli selvästi järkyttynyt. Ennen kaikkea tämä tapahtuma sai minut ajattelemaan, että minulla on ehkä jokin ongelma. Minulla on kaksi potilasta, joiden kanssa olen tehnyt pitkään töitä. He ovat kokeneet hirveitä, ja vaikka he edistyvätkin hieman, se on erittäin hidasta. Minusta on alkanut tuntua, ettei minulla ole heille mitään annettavaa, ja se on kamala tunne. Jos minulla ei ole, kenellä sitten? En voi tuottaa heille pettymystä.

B: kollegat

Hän oli ennen hyvin ystävällinen ja täynnä elämää. Hän nauroi paljon, mikä onkin yksi tavoista, joilla käsittelemme kuulemiamme surullisia tarinoita silloin, kun emme ole potilaiden parissa. Mutta nyt hän ei juurikaan ota osaa mihinkään yhteiseen.

Kysymme häneltä välillä, onko kaikki kunnossa, mutta hän vastaa aina kyllä, eikä ole mukavaa udella. Emme puhu huolestamme paljoa, sillä ei ole mukava puhua ihmisistä heidän selkensä takana.

On myös hankalaa kysyä häneltä, miten hänen potilaansa voivat, sillä hän asettuu helposti puolustuskannalle ihan kuin ajattelisimme, ettei hän hoida työtään. Emme ole oikein varmoja, mitä voisimme tehdä.

Tällä hetkellä olemme ottaneet asiaan 'hiljaisen linjan', mikä tekee asioista vielä vaikeampaa, sillä jos hänen vointiaan nyt kysyy tai hänelle tarjoaa apua, se näyttää vielä epätavallisemmalta.

Kurssi 6: Pakolaisuuden ja siirtolaisuuden haasteet

Harjoitus

Yksi kollegoista tarjoutuu juttelemaan henkilön kanssa selvittääkseen kunnolla, mikä on vialla, ja mitä he voisivat tehdä auttaakseen häntä. Keskustelu käydään roolileikkinä, ja jos osallistujat haluavat kuvitella keskeyttävänsä keskustelun ja jatkavansa sitä toisessa paikassa tai myöhemmin, he voivat todeta näin tapahtuneen.

Milloin tahansa keskustelun aikana, jos joku muista 'kollegoista' tuntee, että hän voisi toimia roolissa paremmin, hän voi taputtaa keskustelevaa kollegaa olkapäälle, jolloin tämä lopettaa keskustelun, ja toinen kollega tulee hänen tilalleen

Fasilitaattori lopettaa roolileikin, kun se tuntuu sopivalta, ja tapahtuneesta keskustellaan yhteisesti.

Näkökulmia, joiden olisi hyvä tulla esiin:

Annettiinko kollegalle aikaa puhua?

Keskeytettiinkö keskustelu, jos se alkoi näyttää olevan henkilöstä vähän liikaa?

Onnistuttiinko lopulta ehdottamaan jotakin suunnitelmaa tai toimenpiteitä? Oliko ehdotuksessa jatkuvuutta?

Onnistuttiinko keskustelemaan varovaisesti siitä, olisiko henkilön hyvä idea ottaa hieman lomaa?

Puhuttiinko nukkumisesta?

Saatiinko henkilö tunteen, että näin voisi käydä kenelle tahansa?

Tulivatko henkilön huolet potilaistaan esiin?